

گزارش نمایشگاه ادوات نسخه‌های خطی، صنعت، کتابت و حفظ در عمان (آبان ۱۳۹۱)

سید محمود مرعشی نجفی

مقدمه

چندی پیش از این جانب دعوت به عمل آمد تا در مراسم گشایش نمایشگاهی با عنوان «ادوات نسخه‌های خطی، صنعت، کتابت و حفظ» که در سلطان‌نشین عمان برگزار می‌گردید، شرکت کرده و در آن مراسم به ایراد سخنرانی پیرامون موضوع بپردازم. متأسفانه به علت ضیق وقت موفق به شرکت در آن نشستم. از آنجا که این نمایشگاه در نوع خود کم‌نظیر، و اهمیت فراوان داشت، بر آن شدم تا گزارشی کوتاه از روند برنامه‌های آن را به شرح زیر به اطلاع علاقه‌مندان برسانم. امید است این‌گونه نشست‌ها که ملت‌های مسلمان را با پیشینه فرهنگ اسلام، به‌ویژه میراث مکتوب، بیش از پیش آشنا می‌سازد، همه‌ساله در کشورهای مختلف جهان برگزار گردد.

نسخه‌های خطی؛ گنجینه معارف بشری و شناسنامه تجربیات و آزمایشات تمدن‌های کهن و پیشرفته به‌شمار می‌آید، از این رو نسخ خطی در تمدن اسلامی از اهمیت خاص برخوردار بوده و طی آن، اندیشه، علوم، معارف، ادبیات و... در تاریخ ملل ثبت گشته است. این ویژگی به تدریج به سوی پرداختن به اصل نسخه خطی، شیوه کتاب‌آرایی چون نگارش، تصحیح، تذهیب، ترصیع، کتابت، جلدسازی،

مرمت و بازسازی و حراست از آنها روی آورد. تمدن امروز غرب مدیون همین میراث مکتوب تمدن اسلامی می‌باشد. هم‌اکنون در برخی از موزه‌های بزرگ جهان از جمله موزه «لوور» در پاریس، موزه «ارمیتاژ» در شهر سن پترزبورگ روسیه و موزه «بریتانیا» در لندن، نمونه‌هایی از ابزارآلات کتابت و کتاب‌آرایی مسلمانان را به نمایش گذاشته‌اند، که گواه بر رشد فنون و علوم و ذهنیت خلاق صنعتگران مسلمان می‌باشند. لذا این نمایشگاه‌ها یادآور و تذکری به پژوهشگران حوزه میراث مکتوب اسلامی است جهت کشف بقایای تراث و ذخایر عظیم ملّتی با تمدن پیشرفته چند هزار ساله خود که لیاقت رهبری جهان امروز را دارا است. در همین راستا چندی پیش در سلطان‌نشین عمان نمایشگاهی از ابزارآلات صنعت نسخ خطی به همراه کارگاه علمی صنعت کاغذسازی و ادوات مربوط به آن از ۲۵ ذی‌الحجه ۱۴۳۳ تا ۲ محرم ۱۴۳۴ برابر ۲۰ تا ۲۷ آبان ۱۳۹۱ به همت دو تن از کارشناسان مربوطه مصری و مغربی، استادان محمود زکی - پژوهشگر انستیتو مخطوطات عربی قاهره - و سعید بن موسی از کتابخانه ملّی مغرب و با همکاری محمد حسن اسماعیل از کتابخانه اسکندریه، دکتر احمد عبدالباط از دارالکتب المصریة، علاءالدین محمود از موزه هنرهای اسلامی قاهره که در مرکز بین‌المللی سلطان‌نشین عمان زیر نظر سازمان اسناد ملّی آن کشور قرار گرفته بود، برپا گردید. استاد محمود زکی از سوی برگزارکنندگان نمایشگاه از اینجانب تأکیداً دعوت نموده بود تا به منظور همکاری و شرکت در آن حرکت علمی و اطلاع‌رسانی طیّ یک سخنرانی پیرامون موضوع شرکت نمایم. لیکن به علت ضیق وقت عذرخواهی نمودم، که البته در صورت مشارکت اینجانب سابقه تراث عظیم ایرانی-اسلامی را در این نشست طیّ سخنرانی خود به اطلاع عموم شرکت‌کنندگان می‌رساندم، و همگان را با تاریخ و تمدن کهن ایرانی-اسلامی و ذخایر علمی برجای مانده از دانشمندان ایران زمین بیش از پیش آشنا می‌نمودم.^۱

۱. برخی از افراد ناآگاه با تعصبات ناسیونالیستی خود بیشتر دانشمندان گذشته ایران را عرب دانسته تا جایی که ابن سینا، رازی، بیرونی، فارابی، غزالی و تعدادی دیگر را در کتابی به نام ۴۸

از دیگر برنامه‌های این حرکت علمی-فرهنگی برگزاری يك نمایشگاه از ابزارآلات نسخه‌آرایی از مرحله تألیف، کتابت، تصحیح، آرایش و جلدسازی تدارك یافته بود و در آن ادوات نایاب کهن و سنتی نسخه‌های خطی به همراه تجهیزات مدرن و روزآمد همچون دستگاه‌های پیشرفته اسکنر، میکروفیلم، میکروگرافی و مرمت و بازسازی نسخه‌های خطی فرسوده و اسناد دست‌نویس به معرض نمایش قرار داده شده بود. و نیز مجموعه‌ای از تابلوهای دیجیتالی از مشهورترین آثار نمایش داده شده از نسخه‌های خطی علمی-هنری، به‌ویژه نسخه‌های مذهب، مرصع و دارای نگاره‌های زیبا از مکتب‌های گوناگون، از جمله مکتب هرات، اصفهان، تبریز و ... که در کتابخانه‌ها و موزه‌های بزرگ جهان چشم‌نوازی می‌کند، در معرض دید مراجعان قرار داده شده بود.

نمایشگاه ادوات نسخه‌های خطی، صنعت، کتابت و حفظ که در نوع خود بی‌نظیر بود با اشتیاق فراوان مورد بازدید خیل عظیمی از مدعوین قرار گرفت، به‌ویژه دانشجویان و استادان رشته‌های گوناگون نسخه‌آرایی که در مراکز آموزشی جهان به تحصیل و تدریس اشتغال دارند. این امر نمایانگر اهتمام و علاقه‌مندی فراوان به تراث و تاریخ تمدن اسلامی است. هنگام گشایش نمایشگاه، از سوی مسئولان عالی‌رتبه عمان و سفیران جمهوری اسلامی ایران و ترکیه، شخصیت‌هایی چون دبیر کل شورای وزیران عمان، شیخ فضل بن محمد حارثی و مسئولان وزارت خانه‌های اوقاف، فرهنگ و رئیس دانشگاه سلطان قابوس در این مراسم حضور داشتند. از دیگر برنامه‌های نمایشگاه چند سخنرانی درباره موضوع و نیز دو سخنرانی در قالب همایش، خاطرات مدون و شفاهی مربوط به میراث مکتوب در تاریخ ملل مسلمان که نخستین سخنران آن استاد محمود زکی با عنوان «ابزار نسخ خطی اسلامی، ساخت،

للہ علماء العرب المنسوبون إلى البلدان الأعجمية بدین علت که برخی از آثارشان به عربی تألیف شده، عرب پنداشته‌اند که البته حاکی از عدم اطلاع آنان می‌باشد؛ زیرا در آن روزگار چون بیشتر مخاطبان این آثار عرب‌زبان بوده‌اند، تألیفات خود را به عربی نگاشته‌اند، در صورتی که بسیاری از دیگر آثارشان به زبان فارسی است که نسخه‌های خطی بیشتر آن‌ها هم‌اکنون موجود می‌باشد.

کتابت و حفظ»؛ و دومین سخنران سعید بن موسی با عنوان «تاریخ صنعت جلدسازی نسخ خطی و تذهیب آن در مغرب و اندلس» ارائه گردید. یک رشته کار عملی درباره اصول جلدسازی نسخ خطی اسلامی در سده‌های مختلف و نیز جشن توزیع کتاب‌های ویژه علم مخطوطات و جلدسازی، که به امضای سعید بن موسی و محمود زکی رسیده بود.

در این حرکت علمی، تشکیل دو گروه کاری علمی مربوط به صنعت نسخ خطی که حیطه کاری آن، مستندسازی تراث اسلامی و دستاوردهای آن از قبیل ساخت کاغذ، کتابت، جلدسازی و... و نیز گروه ابزارآلات تمدن اسلامی و نقش آن در صنایع و پیشینه‌های گوناگون از پزشکی، اخترشناسی، صنعت و دیگر هنرها بود با محوریت مشترک صنعت نسخه‌های خطی اسلامی: ابزارآلات درگام نخست، اعلام گردید. این نمایشگاه به عنوان نخستین گام گروه‌های کاری بود و در نظر است نمایشگاه‌های بزرگ جهانی دیگری در پایتخت‌های کشورهای عربی و اسلامی و غیر اسلامی به صورت دوره‌ای با مشارکت کتابخانه‌های بزرگ جهان که دارای ذخایر کهن و نفیس اسلامی می‌باشند، از جمله کتابخانه و گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمه الله علیه همچنین سازمان‌هایی که به گونه‌ای در این مسیر ذی‌نفع می‌باشند و نیز خریداران این ابزارآلات، برگزار نماید.

در این نمایشگاه از مسئولان کتابخانه‌های بزرگ و موزه‌های جهان به منظور همکاری و مشارکت جهت برپایی نمایشگاه گنجینه‌های اصلی و یا تصاویر آنها و نیز اخذ موافقت به برگزاری این نمایشگاه‌ها و فعالیت جهت گسترش تراث انسانی مشترک دعوت به عمل آمد. طی برگزاری نمایشگاه که به مدت یک هفته جریان داشت، اعلام گردید، گروه‌های کاری در نظر دارند مؤسساتی جهت ارائه خدمات ویژه تشکیل دهند که مسئولیت تأمین هزینه‌های مالی آنها را برعهده گرفته و نیز از شخصیت‌هایی که اهتمام خاص به این‌گونه امور داشته و یا گروه‌های کاری و کارشناسان مربوطه پیرامون مخطوطات و آثار هنرهای اسلامی، کتابخانه‌ها، تاریخ، تمدن و... دعوت به عمل خواهد آمد.

مسئولان نمایشگاه ابراز امیدواری کرده‌اند تا در نمایشگاه‌های بعدی يك كاتالوگ مربوط به موضوع به صورت عربی و انگلیسی منتشر سازند، و نیز کتابی درباره صنایع و ابزارآلات نسخه‌های خطی کشور عمان به چاپ برسانند، همچنین در نظر است سایتی جامع به منظور معرفی ابزارآلات صنعت نسخه‌های خطی اسلامی راه‌اندازی شود تا به عنوان مرجع ابزارآلات تخصصی صنعت کاغذ اطلاع‌رسانی نماید.

می‌توان گفت این نمایشگاه خواستار آن بوده است تا بخشی مهم از علل شکوفایی تمدن بزرگ اسلامی، به‌ویژه میراث مکتوب و آلات و ادوات آن، که به ظهور و بروز این صنعت یاری رسانده است، جهت تنویر افکار نسل امروز با گذشته‌های درخشان تمدن اسلامی، و نیز به منظور ارائه چهره حقیقی عظمت اسلام و مسلمین، گامی برداشته شود. همچنین يك دعوت عمومی جهت حفظ و صیانت و مرمت و بازسازی از ذخایر عظیم اسلامی که بخشی از آن هم‌اکنون نزد ما موجود و مربوط به تراث امت اسلامی است، به عمل آید.

یادآوری می‌شود به یاری خداوند بزرگ در صورت فراهم آمدن امکانات در نظر است، يك نمایشگاه تخصصی از ابزارآلات مربوط به کتاب‌آرایی نسخه‌های خطی، از جمله تذهیب، ترصیع، کتابت، جلدسازی، ترمیم و بازسازی که در کتابخانه بزرگ آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته‌الله موجود می‌باشد، برگزار نماییم. در این کتابخانه بزرگ و گنجینه جهانی مخطوطات اشیای غیر مکتوب از قبیل تجهیزات و ابزارآلات کتاب‌آرایی، فولاد، اسطربلاب‌های گوناگون مسطح و مدور، سکه، تبر، عکس‌های عصر قاجار و... وجود دارد که در صورت رفع مشکلات در آینده، به مناسبت‌های مختلف آنها را نیز به نمایش خواهیم گذاشت. از کتاب‌های بسیار جالب کتابخانه، مجموعه‌ای از کتاب‌های چاپی کهن به زبان‌های عربی، فارسی، ترکی و لاتین می‌باشد، از جمله کتاب *نزهة المشتاق* ادریسی، در جغرافیا، متن عربی، چاپ رم ایتالیا، سال ۱۵۹۲ میلادی، در چاپخانه مدیچی؛ کتاب *القانون فی الطب*، متن عربی، چاپ رم، سال ۱۵۹۳ م، در همان چاپخانه؛ *تحریر اقلیدس*، در هندسه، متن عربی، چاپ سال ۱۵۹۴ م؛ ترجمه قرآن کریم به زبان فرانسه، به نام *قرآن محمد*، چاپ پاریس، سال ۱۶۸۳ م؛ کتاب *شرايع*، به زبان روسی، چاپ سن‌پترزبورگ؛

همچنین تعدادی از سفرنامه‌های جهانگردان خارجی، به لاتین، چاپ اروپا، در سده‌های ۱۷ میلادی به بعد؛ نخستین کتاب‌های فارسی و عربی، چاپ کلکته هند، از ۲۲۰ سال گذشته. به تازگی فهرستی از کتاب‌های قدیمی چاپ هند که تعداد آنها افزون بر ۱۲۰۰۰ جلد، در کلکته و دیگر شهرهای هند چاپ و منتشر شده است، تهیه و دو جلد آن چاپ و منتشر شده، و بقیه که مجموعاً بالغ بر بیست جلد می‌باشد، به تدریج منتشر خواهد شد. در هیچ کتابخانه‌ای در کشورمان، این تعداد کتاب‌های چاپ قدیم هند وجود ندارد.

همچنین نخستین کتاب‌های فارسی و عربی که افزون بر دو‌یست سال گذشته در ایران چاپ شده، از جمله رساله‌های فتحیه، جهادیه، چاپ تبریز و دیگر کتاب‌های چاپ قدیم که در نظر است فهرستواره این‌گونه کتاب‌های چاپ کهن را نیز در یک جلد، چاپ و منتشر سازیم. به هر حال هرآنچه که در مورد کتاب، به‌ویژه میراث مکتوب، بررسی، تحقیق، تصحیح، چاپ و منتشر سازیم، هیچ‌گاه نمی‌توانیم گوشه‌ای از خدمات و مشقات نویسندگان آنان را که در سخت‌ترین شرایط آن روزگار این‌گونه آثار را خلق کرده و حقّ عظیمی بر نسل امروز و آینده ما خواهند داشت و ما همه ریزه‌خوار خان آن بزرگان بوده و می‌باشیم، ادا نماییم. تأسّف ما از این است که چرا تاکنون برخی از مسئولان، آن‌گونه که باید پی به اهمیت این‌گونه ذخائر نبرده و ناگزیرم به اطلاع علاقه‌مندان برسانم که امسال اعتبار جاری بیشتر مراکز آموزشی و تحقیقاتی، از جمله این کتابخانه بزرگ را کسر نموده، و اندک اعتباری که اختصاص داده‌اند، واقعاً باعث شرمساری است. در کشورهای غربی هر مؤسسه تحقیقاتی، آموزشی و کتابخانه که به ثبت رسمی رسیده باشد، هزینه‌های جاری آنها را هر کسی - تمام یا بخشی از آن را - پرداخت کند، به همان میزان از بدهی مالیاتی وی کسر خواهد شد. چرا در نظام مقدّس جمهوری اسلامی ایران کتابخانه‌ای با این عظمت و گستردگی که در آن ذخایر بی‌همتا و بسیار ارزشمندی وجود دارد و آنها را شخصیت برجسته‌ای چون مرجع فقید، حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی قدس سره با مشقات فراوان در طول زندگانی پربار خود فراهم آورده، و سرانجام آنها را در طبق اخلاص نهاده، به رایگان به ملت عزیز ایران هدیه نمود تا همگان از آنها سود جویند،

و اینک در جهان چون نگینی می‌درخشد، آیا سزاوار است این‌گونه ذخایر که از طلا ارزش مادی آنها بیشتر است، این‌گونه با آن بی‌مهری شود؟ گاهی برخی از اسلام‌شناسان غربی که همه‌روزه از این کتابخانه بزرگ بازدید می‌کنند اظهار می‌دارند چنانچه شخصیتی چون مرحوم آیت‌الله مرعشی نجفی رحمته‌الله در کشورمان نظیر این کتابخانه را بنیاد می‌کرد، تندیس ایشان را در هر کوی و برزن شهرهایمان قرار می‌دادیم؛ بدین دلیل که آن وجود شریف این سرمایه سترگ را با عدم امکانات مادی فراچنگ آورد و در نهایت آنها را به رایگان وقف کتابخانه‌ای عمومی نمود، که البته در جهان مادی امروز، چنین گذشت عظیمی از کسی ساخته نیست.

با پوزش از خوانندگان که ناگزیر شدم به مشکلات موجود کتابخانه اشاره کنم، البته حکایت بود نه شکایت. از خداوند سبحان مسئلت دارم تا آن بزرگوار را غریق رحمت واسعه خود فرموده و ما را در این کتابخانه بزرگ بیش از پیش موفق فرماید، تا در جهت تحقق اهداف والای آن مرد الهی از پای ننشینیم. ان شاء الله.

